

SZEMLE

MAGYAR LÁSZLÓ ANDRÁS

Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár, Budapest

KÜLÖNÖS ÖNGYILKOSSÁGOK

TÖRTÉNETI ADALÉKOK

Az öngyilkosság történetét már sokan megírták, filozófiai, szociális, orvosi-lélektani és kultúrtörténeti vonatkozásairól óriási szakirodalom szól, amelynek ma már egyetlen évi termése is szinte áttekinthetetlen. (Az utolsó magyar nyelvű összefoglalókat lásd BÖSZÖRMÉNYI, 1991; ZONDA, 1991). A suicidium (vagy görög szakkifejezéssel: autokheiria) noha — különösen hazánkban — egyáltalán nem ritka jelenség, kultúrától és kortól függetlenül deviáns viselkedésmódnak tartható.

Akadtak azonban olyan társadalmak is, amelyekben a suicidiumot bizonyos körülmények között tisztelet övezte. A rómaiak kilátástalan helyzetben az öngyilkosságot az egyetlen elfogadható megoldásnak tartották, a künikus filozófusok pedig egyenesen javasolták. Az öngyilkosságok virágkora azonban kétségtelenül a 18—19. század fordulója volt: gondolkunk a Werther keltette öngyilkossági lázra. A korban több orvosi és tudományos mű is született a témáról (OSIANDER, 1813; ALBRECHT, 1800). A filozófusok közül Hume „On the Suicide” címmel hatásos tanulmányt írt az öngyilkosság védelmében, de Shaftesbury, Fichte, Schopenhauer és Nietzsche is a suicidium híve volt.

Egyes kultúrákban — különösen öregek esetében — ezt a halálnevet szinte megkövetelte a környezet (AELIANUS CLAUDIUS: *Variarum historiarum libri 3.37.*, VALERIUS MAXIMUS: *Facta et dicta 2.6.8*). Az öregek kitevésének szokása világszerte, Japántól az Andokig és Erdélyig dokumentálható. De a társadalmi érdekből elkövetett öngyilkos-

ság a mi századunkban sem ment ki a divatból. A harmincas években például — amint Schwarz—Bart is említi „Igazak ivadéka” című regényében — a náci Németországban a zsidók és a homoszexuálisok számára speciális öngyilkossági tanfolyamokat szerveztek! Itt említhetők meg az úgynevezett „euthánázia klubok” is, amelyeknek egyik szellemi atyja a magyar származású Arthur Koestler volt, aki feleségével együtt maga is önkézével vetett véget életének.

A társadalmak többsége azonban elutasította, sőt — gyakran megszégyenítő módon — büntette is az öngyilkosságot (MAGYARY—KOSSA, 1931). Az öngyilkos megbüntetésének, megszégyenítésének szokása már az ókorban létezett. Athénban például a magukat ledöfők jobb kezét levágták és a testtől külön temették el, más görög városokban a szemétdombra temették vagy meztelenül földelték el az öngyilkost (PAULY, 1923). Az öngyilkosság egyértelmű elítélése mégis elsősorban a keresztény országokra jellemző. Már Szent Ágoston részletesen írt arról, miért nem szabad a jó kereszténynek öngyilkosságot elkövetnie (AUGUSTINUS De civitate Dei, I. 17-27). Angliában még az is előfordult, hogy a sikertelen öngyilkost halálra ítélték, sőt fel is akasztották (SZITTYA, 1925). Az öngyilkosságot egyébként a középkori Európában már nemcsak vallási okokból ítélték el, hanem egyfajta árulásnak is tekintették. Az öngyilkosokat ebben a korban halálukban is megszégyenítették, holttestüket akasztófára függesztették, elégették, vagyonukat elkobozták, családjukat meghurcolták. Marat-nak például „Plan de législation criminelle” című disszertációjában még a 18. század második felében is tiltakoznia kellett az öngyilkosok akkoriban is szokásos elítélése, megszégyenítése ellen. Itt jegyzem meg, hogy az öngyilkosság tudtommal első védőbeszédét a keresztény világban épp katolikus neveltetésű, de protestáns környezetben élő ember, nevezetesen John Donne (1572—1631) írta meg „Biathanatos” címmel a 17. század elején (DONNE, 1984).

Az öngyilkos általában öt okból követi el tettét: elviselhetetlennek tekinti életét és a vele járó testi vagy lelki szenvedést, önmaga elől menekül, a figyelmet szeretné ily módon fölhívni magára, beteges, mazo-chisztikus örömét leli önmaga meggyilkolásában, s olyanok is akadnak, akik kultikus, vallási vagy filozófiai okokból vetnek véget — sokszor csoportosan is, mint Eleazár és hívei Maszadában — életüknek (JOSEPHUS FLAVIUS, 1948). Általában e három utóbbi eset indokolja azokat a furcsa halálnemeket, amelyekről a következő sorok számolnak be.

Az öngyilkosság módozatai voltaképpen korlátlanok, s noha a kézikönyvek általában csak 12 féle lehetőségről számolnak be (önmérgezés,

önakasztás, magasból való leugrás, öngyónlövés, jármű elé ugrás, vízbe ugrás, önkíéheztetés, árammal való öngyilkosság, önlédöfés, önmegfojtás, érfelvágás, önégetés) egyes esetek valóban meglepő és iszonytató leleményességről tanúskodnak.

Léteznek olyan öngyilkossági módok, amelyek az egész történelem során gyakorinak tekinthetők, s léteznek a suicidiumnak kordivatai is. Eféle volt a római elit körében a kardba dőlés, az érfelvágás, a paraszti társadalmakban az önakasztás, a romantika korában a vízbeugrás vagy a századfordulón a lúg-, illetve a gyufaivás (BELKY, 1895), ma pedig a gyógyszer-, illetve kábítószer-túladagolás. Vannak olyan öngyilkossági módok, amelyek az idők változásával lassanként lehetetlenné válnak (például széngázmérgezés, gyufa-, illetve lúgívás), és vannak, amelyekre egy-egy kor különös lehetőséget nyújt (jármű elé ugrás, emeletről való leugrás).

Már a múlt században fölfigyeltek az öngyilkossági divatok, az utánzás szerepére (MASCHKA, 1881). A szerző öngyilkossági módozatokként statisztikai adatokat is közöl. A múlt század 60-as éveiben Franciaországban a következő volt a sorrend: önakasztás, vízbeugrás, agyonlövés, szénmérgezés, vonat elé ugrás. Némelyek azonban nem érték be a kordivattal vagy az egyszerű halállal.

Voltak, akik filozófiai okokból végeztek magukkal különös módon: Empedoklész például — mint Radnóti is említi — a hagyomány szerint az Etna kráterébe ugrott, hogy ott az őszanyaggal egyesülhessen. Démokritosz ezzel szemben addig koplalt, míg meg nem halt (ATHENAIOS, 1985). Ugyanígy halt meg a hagyomány szerint Püthagorász és tanítványa, Kharondász is. Egy bizonyos Philaluosz nevű öreg viszont, aki nem bírta elviselni a magas korról járó szenvedéseket — talán a Jack London vagy Sánta Ferenc által is leírt ősi szokás, az öregek kitevése eufémizmusaképpen — egy görög epigramma tanúsága szerint önként vonult az Alvilágba (HAFEN, 1979). Ugyanebbe a csoportba sorolhatók a vietnami háború során híressé vált önfelgyújtó buddhista szerzetesek, illetve a szovjet bevonulás ellen tiltakozó prágai és budapesti fiatalok is, akik bizonyára nem is tudták, hogy Diogenész hívének, Peregrinus Proteusnak ókori példáját követték tettükkel.

Politikai tiltakozásként követett el suicidiumot Porcia, Cato leánya is, aki ha hihetünk Martialisnak és Valerius Maximusnak, izzó szenet evett, így pusztította el önmagát. Még nagyobb önuralomra valló öngyilkossági módokat is feljegyeztek azonban az ókoriak: Kleomenész spártai király (Hérodotosz szerint) alulról felfelé hasította föl testét, vagyis egyfajta ha-

rakirit követett el (LYCOSTHENES, 1565). Az Eunos-féle rabszolgalázadás egyik vezetője pedig a kínzásoktól való félelmében cellájában visszatartotta saját lélegzetét: így vetett véget életének (lásd BELKY, 1895). Különös kegyetlenséggel elkövetett — közvetett — öngyilkosságok soráról számolnak be a mártír-akták is, bár ezek hitele gyakran kétségbe vonható. Akadtak ugyan olyan mártírok is, akik nem közvetetten, hanem közvetlenül lettek öngyilkosok, például az önként a máglyára lépő Szent Apollónia, vagy a magát édesanyjával együtt a magasból levető Szent Pelagia — ezek az esetek azonban nem tartoznak a különös módon elkövetett suicidiumok körébe.

Hosszadalmasabb eljárásokra bukkanhatunk azonban, ha kissé előreugrunk az időben: Du Saulle törvényszéki orvostana számol be annak az Henri Couvreur nevű francia fiatalembernek az esetéről, aki évekig épített és tökéletesített egy nyaktilót, hogy 1863-ban, az itáliai Castellamareban végül is sikerrel nyakazhassa le önmagát (DU SAULLE—BERRYER, 1886).

Az 1854-es dublini orvosi sajtó viszont attól a furcsa esettől visszhangzott, melynek során egy férfi izzó piszkavasat döfött át lassan a gyomrán, sőt ki is húzta azt, 32 inchnyi belet rántva ki testéből a napfényre. 1835-ben a német Arntzenius számol be arról az ambiciózus franciáról, aki egy kizárólag erre a célra épített hatalmas rakétához kötözte testét, majd kilőtte magát (BRIERRE DE BOISMONT, 1865). 1895 szeptember 28-án, a New York Herald párizsi kiadásában olvasható a következő hír: a St. Louis kórházban megjelent egy 25 éves tisztviselő, aki családja bajai miatt sajátos öngyilkosságra szánta el magát: robbanóanyaggal akarta megtölteni a testét. Evégett kénport és potasszium-klorátot szerzett be, majd ostyában lenyelte, aztán felöltözött és az ágyába feküdt, mert azt hitte, hogy a két összetevő találkozásakor meghal. Szerencsére a robbanás elmaradt, ehelyett hasgörcsök fogták el, végül a szomszédai a kórházba vitték, ahonnan gyógyultán távozott. Gould és Pyle remek kuriozitásgyűjteménye másutt egy angol, Oxford megyei őrültef említ, aki úgy lett öngyilkos, hogy flanelldarabbal tömte el légzőjóratait (GOULD—PYLE, 1901).

Sajátos módját választotta az öngyilkosságnak a maga korában közismert felfedező, Oats kapitány. Tudomást szerezve halálos betegségéről, szándékosan jelentkezett Scott antarktizi expedíciójára, hogy ott pusztuljon — s e terve be is vált (BEAUCHAMP, 1980).

A technika vívmányait — például az elektromosságot — nemcsak az államhatalom, hanem az öngyilkosok is már korán fölhasználták. A századforduló óta számos elektromos árammal elkövetett öngyilkosságról számol be a törvényszéki orvostani szakirodalom (NEUREITER, 1935). Az egyik ilyen esetben vágóhídi, elektromos tehénölő-szerkezetet használt az öngyilkos (NEUREITER—PIETRUSKY—SCHÜTT, 1940).

Az öngyilkosság bizonyos korszakokban és helyeken azonban nem csupán egyéni cselekményként, hanem valóságos járványként is terjedhetett. Az öngyilkosságok számának emelkedését néha kordivatok indokolják — ilyen volt a Werther megjelenését vagy a Kleist suicidiumát követő öngyilkossági hullám —, máskor viszont szinte megmagyarázhatatlannak tűnnek. Effélékről számolt be például SYDENHAM 1797-ben (Mansfeld), FALRET 1806-ban (Rouen), ESQUIROL 1820-ban (Montpellier), s hasonló öngyilkossági járványokra került sor Stuttgartban 1811-ben és 1813-ban is (HOFFBAUER, 1859).

A magyar nyelvű törvényszéki orvostani szakirodalom sem marad azonban adós rémítő esetekkel. Kenyeres Balázs „*Törvényszéki Orvostaná*”-ban olvashatunk a magát mozsárágyúból kilövő emberről, a vizesvödörös automatikával működő, önnyakazó guillotinról, az önnön fejébe téglával szöget verő, s amúgy szegesen elsősegélyt kérő tisztviselőről, a birka segítségével magát felakasztó parasztlányról vagy arról a velencei Lovat nevű férfiről, aki miután megcsonkította, Krisztus mintájára stigmatizálta, majd keresztre feszítette magát, egy szerkezet segítségével kiakasztotta saját, töviskoszorús corpusát az utcai ablakba (KENYERES, 1910). Másutt egy szintén hihetetlen akaraterejű német alkoholistáról olvashatunk, aki Stettinben 1891-ben felvágta a hasát, majd valósággal kibelezte önmagát (HOFFMANN—HABERDA, 1927).

Sokszor azonban nem szükségesek különös szerkezetek, trükkök, a legegyszerűbb anyag is beválik: 1910. augusztus 10-én egy elmebajban szenvedő 33 éves német tiszt oly módon lett öngyilkos, hogy szándékosan megevett egy teljes tubus kálium-klorát tartalmú Pebeco fogkrémet. A halál estére beállt (BERNSTEIN, 1911).

Az öngyilkosság különös módjának tartható a több öngyilkolási mód kombinálása is, amely meglepően elterjedt szokás. Schmidtmann több kiadást megért kézikönyve például szűrőeszköznek (cipészár), önakasztásnak és a száj kendővel való betömésének kombinációját említi (SCHMIDTMANN, 1909). Pszichiáter ismerősöm pedig saját praxisából ismer egy fiatalembert, aki többféle életveszélyes módszert rendszeresen

és fokozatosan alkalmaz saját testén, gondosan ügyelve arra, hogy életben maradjon. A kezelés alatt álló férfi e módszerek közül végül is a legjobbbat kívánja majd felhasználni élete kioltására.

Ugyancsak sajátos — és nem is ritka — esetről, a más személy segítségével elkövetett öngyilkosságról számol be HOFFBAUER 1859-ben kiadott könyvében: 1858. szeptember 10-én, a Posen megyei Kackolawo faluban egy mindkét karjára megbénult földműves saját 11 éves kislányával vágatta föl önnön torkát. A kislányt oly módon vette rá a szörnyű tettere, hogy azt ígérte neki, ha elvágja a nyakát és kifolyatja véré, azonnal meggyógyul. A szerencsétlen gyermek hitt apjának, s mire a család a segítségére siethetett volna, az apa elvérzett (HOFFBAUER, 1859). Thomas Anderberg, az öngyilkosságok kiváló svéd kutatója viszont egy oroszországi esetet ismertet. Itt egy fiatalember legjobb barátjával lövette agyon magát: tragikus módon a barát mit sem sejtett arról, hogy a fegyver töltve van — azt hitte, tréfáról van szó (ANDERBERG, 1989).

Már a középkor óta filozófiai vita folyik arról, vajon szándéktalanul el lehet-e követni öngyilkosságot, vagy csupán a szándékolt tett tekinthető-e valódi suicidiumnak. Az egyik álláspont szerint ugyanis nem a szándék (intentio, voluntas), hanem a tett (actio) számít, hiszen egyrészt csak az utóbbi ítéhető meg objektíven, másrészt ha a szándék számítana, hasonló büntetés várhatna a bűnt csak tervezőkre és az elkövetőkre, ami kétségkívül igazságtalan lenne, ugyanakkor nem lenne elítélhető a jóhiszemű gyilkos, például a véletlenül gázoló sofőr sem. A másik álláspont szerint csupán a szándékolt tett ítéhető meg: hiszen ellenkező esetben a balesetek egy része is öngyilkosságnak minősülne (ez különösen vallásos katolikusok számára járhat kellemetlen következményekkel, ugyanis az egyház elítéli az öngyilkosságot).

A fent ismertetett esetek alapján a különös öngyilkosságokat három jól elkülöníthető csoportba sorolhatjuk: 1) gyakorlati okokból elkövetett s racionálisan indokolható különös öngyilkosságok (például Philaluosz, Oats kapitány vagy a kislányával magát megölető, magatehetetlen apa esete), 2) demonstratív öngyilkosságok (a maszadai tömeges öngyilkosság, Porcia vagy Couvreux esete), 3) önbüntető-mazochista öngyilkosságok (Lovat esete). Az öngyilkosság különössége valójában csak az utóbbi két esetben jelentéshorhordozó, az első esetben csupán a véletlen vagy a praktikum számlájára írható.

Láthattuk azt is, hogy a különös módon elkövetett öngyilkosság valójában nem különös és ritka jelenség. Többnyire az öngyilkosság egyik

alapfunkciójával, a demonstrációval függ össze. Az öngyilkos ugyanis az esetek nagy részében nemcsak életétől s a vele járó terhektől kíván szabadulni, hanem tetteivel demonstrálni, „mondani” is kíván valamit, öngyilkosságának nem csak gyakorlati, problémamegoldási, hanem szemantikai funkciót is tulajdonít. Az öngyilkosság az öngyilkos számára egyfajta jelbeszéd, amelyet olyan helyzetben alkalmaz, mikor a kommunikáció hagyományos formáit immár eredménytelennek vagy használhatatlannak tekint. Önmaga elpusztításával az emberi lény embertársai figyelmét kívánja felhívni az adott egyéni helyzet vagy társadalmi helyzet tarthatatlanságára, illetve éppen e helyzetek ellen tiltakozik. Az öngyilkosság különössége, vadsága, szadzizmusa ilyen esetekben a kijelentés után álló felkiáltójel szerepét kívánja betölteni. Nehéz elképzelnünk például, hogy egy önpusztító hajlamú — hipotetikus — Robinsón magányában különös öngyilkosságot követne el: az efféle tettek túlnyomórészt — ha épp nem egyértelműen elmebeteggel állunk szemben — a társadalomnak szólnak.

E furcsa halálnemek azonban nemcsak evvel a ténnyel magyarázhatók, hanem adott esetben az önpusztító indulat szélsőséges voltával is. A különös öngyilkosságok kisebbik része ugyanis egyértelműen arra utal, hogy az öngyilkos nem környezetét, hanem önmagát kívánja büntetni, ám a pusztá halált nem tartja elegendő büntetésnek önmaga számára, hanem megaláztatással kívánja súlyosbítani. Ebben az esetben az öngyilkosság különössége tehát nem a külvilágnak szóló üzenet, hanem magánjátzsma, melyet mazochista ösztön vagy reflexív bosszúvágy indokol. Az utóbbi csoportba tartozó különös öngyilkosságokat csak annyiban lehet megakadályozni, amennyiben az adott elmebetegség kezelhető vagy gyógyítható, a deklaráció típusú öngyilkosságok száma viszont meggyőződésem szerint kommunikációval, figyelemmel és a véleménynyilvánítás társadalmi lehetőségeinek bővítésével csökkenthető. S ebben az esetben a különös öngyilkosságok végre valóban különössé válnak — a környezet elpusztításával éppen a lehető legkülönösebb öngyilkosságra készülődő — világunkban.

A kézirat elfogadva: 1999. február

IRODALOM

- ALBRECHT, A., 1800, *Neue Biographien der Selbstmörder*, I-II. Bde, Frankfurt und Leipzig.
- ANDERBERG, Th., 1989, *Suicide, Definitions, causes and values*, Lund, Lund Univ. Press, 19—32.
- ATHENAIOS VON NAUKRATIS, 1985, *Das Gelehrtenmahl*, Ed. U. K. Treu, Leipzig, 20, (46 d-f).

- BARRACLOUGH, B. et al., 1974, A hundred cases of suicide: clinical aspects, *British Journal of Psychiatry*, 125, (1974), 355—373.
- BEAUCHAMP, T. I., 1980, Suicide, In: REGAN, T. (ed.), *Matters of life and death*, New York, Random House, 77.
- BELKY, J., 1895, *Törvéyszéki orvostan*, Budapest, Magyar Orv. Könyvk. Társ., 627.
- BERNSTEIN, R., 1911, *Kaliumchlorat-Vergiftung (Selbstmord durch Pebecco-Zahnpaste)*, H.n. (Az aprónyomtatvány a Semmelweis Orvostörténeti Könyvtárban található.)
- BÖSZÖRMÉNYI, E., 1991, *Az öngyilkosságok múltja és jelene*, Budapest, Szerző.
- BRIERRE DE BOISMOND, A., 1865, *Du suicide et de la folie suicide*, Paris, 144.
- DONNE, J., 1984, *Biathanatos*, Ed by E. W. SULLIVAN, Newark, Un. of Delaware Press.
- DU SAULLE, L., BERRYER, G., POUCHET, G., 1886, *Traité du médecine légale*, Paris, Delahaye-Lecosnier, 663—666.
- GOULD, G. M., PYLE, W. L., 1901, *Anomalies and curiosities of medicine*, Philadelphia and London, Saunders, 742—743.
- HAFEN, B., 1979, *Griechische Epigrammen auf Selbstmörder*, Diss. München, Technische Univ., 32—34.
- HOFFBAUER, J. H., 1859, *Ueber die Ursachen der in neuester Zeit so sehr überhandnehmenden Selbstmorde und deren Verhütung*, Neuwied, Heuser, 25—27, 105.
- HOFFMANN, E. R., HABERDA, A., 1927, *Lehrbuch der gerichtlichen Medizin*, Berlin-Wien, Urban und Schwarzenberg, (11. Aufl.) 499.
- JOSEPHUS FLAVIUS, 1948, *A zsidó háború*, 7. 9., Budapest, Káldor, 429—431., Ford.: Révay József.
- KENYERES, B., 1910, *Törvéyszéki orvostan*, Budapest, II., 306—307.
- LYCOSTHENES, C., 1565, *Theatrum vitae humanae*, Basel, Oporinus, 1565.
- MAGYARY-KOSSA Gy., 1931, *Magyar Orvosi Emlékek*, Budapest, Magyar Orvosi Könyvkiadó Társ., III., 412. p. (No. 1472.).
- MASCHKA, J., 1881, (Hrsg.), *Handbuch der gerichtlichen Medizin*, Tübingen, Laupp, I., 478—479.
- NEUREITER, F. von, 1935, Selbstmord durch elektrischen Strom, *Deutsche Zeitschrift für gerichtliche Medizin*, 24, 406—408.
- NEUREITER, F. von — PIETRUSKY, F. — SCHÜTT, E., 1940, *Handwörterbuch der gerichtlichen Medizin*, Berlin, J. Springer, 690.
- OSIANDER, F. B., 1813, *Über den Selbstmord, Seine Ursachen, Arten, medicinisch-gerichtliche Untersuchung*, Hannover.
- PAULY, 1923, *Pauly's Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, Zweite Reihe, Bd. II. Stuttgart, Metzler, 1134—1135.
- SCHMIDTMANN, A., 1909, (Hrsg.), *Handbuch der gerichtlichen Medizin*, Berlin, Hirschwald, 251.

- SZITTYA, E., 1925, *Selbstmörder (Kulturgeschichte)*, Leipzig, 387—390.
SZONDI, L., 1988, *Káin, a törvénytörő*, Budapest, Gondolat.
ZONDA, T., 1991, *Az öngyilkosság kultúrtörténete*, Budapest, Végeken Alapítvány.

ANDRÁS LÁSZLÓ MAGYAR

ANOMALOUS SUICIDES. HISTORICAL DATA

The literature on suicide affords many instances of strange and ingenious modes of producing death. The present article, based on classical, mediaeval and modern sources, gives a short overview on the history of suicides committed unusual way. After a brief history of the evaluation of self-destruction, author attempts to categorize the extraordinary cases regarding their motivations and ways. According his typology there are three different kinds of strange suicides: 1. Unusual suicides, which could be explained by rational reasons. 2. Demonstrative suicides 3. Masochistic, self-punishing suicides. The article calls attention to the importance of the „meaning” and semantical role of these phenomena and concludes, that better social communication may diminish the number of suicides of this kind.